

OOGGETUIGE

Ton **Verstraaten**

OOGGETUIGE

Krijgsgevangen in Indië en Japan 1942-1945

WalburgPers

1e druk, 2008
2e druk, 2016

© 2008 Peter en Jan Verstraaten, p/a Uitgeversmaatschappij Walburg Pers, Zutphen

www.walburgpers.nl

Alle rechten voorbehouden. Niets uit deze uitgave mag worden veelevoudigd, opgeslagen in een geautomatiseerd gegevensbestand, of openbaar gemaakt, in enige vorm of op enige wijze, hetzij elektronisch, mechanisch, door fotokopieën, opnamen of enige andere manier, zonder voorafgaande schriftelijke toestemming van de uitgever.

Voorzover het maken van kopieën uit deze uitgave is toegestaan op grond van artikel 16b Auteurswet 1912 juncto het Besluit van 20 juni 1974, Stb. 351 zoals gewijzigd bij Besluit van 23 augustus 1985, Stb. 471 en artikel 17 Auteurswet 1912, dient men de daarvoor wettelijk verschuldigde vergoedingen te voldoen aan de Stichting Reprorecht (Postbus 3051, 2130 kb Hoofddorp). Voor het overnemen van gedeelte(n) uit deze uitgave in bloemlezingen, readers en andere compilatiewerken (artikel 16 Auteurswet 1912) dient men zich tot de uitgever te wenden.

Met speciale dank aan Odwin Rensen, Joost en Rianne Franck, George Gols, Ton van Laar, Henk Beekhuis, Jacques Bakker, Margreet Strijbosch, Charles Michels, Wes Injerd, Ad Blijlevens en Huub Suasso.

Zoveel mogelijk is getracht de eventuele rechthebbenden van de afbeeldingen te achterhalen. Rechthebbenden die in dit verband niet zijn benaderd wordt verzocht zich met de uitgever in verbinding te stellen.

Ontwerp binnenwerk: WalburgPers
Ontwerp website (www.ooggetuigeverstraaten.nl): Jacques Bakker

ISBN 978.94.6249.036.9

Inhoud

Arnhem 1966 7

DEEL I

DE INDISCHE JAREN VOOR DE OORLOG 15

Aankomst in Nederlandsch-Indië 17

Crime-passionnel 30

Mobilisatie 48

DEEL II

HET BEGIN VAN DE OORLOG 51

Verzoeken dit Epos te bewaren! 53

De oversteek van Merak naar Oosthaven 60

Het avontuur op Sumatra 65

Terug naar Java 79

De capitulatie 87

5 mei 1942 105

Het Kale Koppen Kampement in Tjimahi (het K.K.K.) 111

Gevangenis Glodok in Batavia 129

Naar Singapore 140

Aankomst in Modji / Japan 154

Het onderkomen in Fukuoka 157

De bibliotheek 180

Indeling van het kamp 182

De konijnenbeuker 194

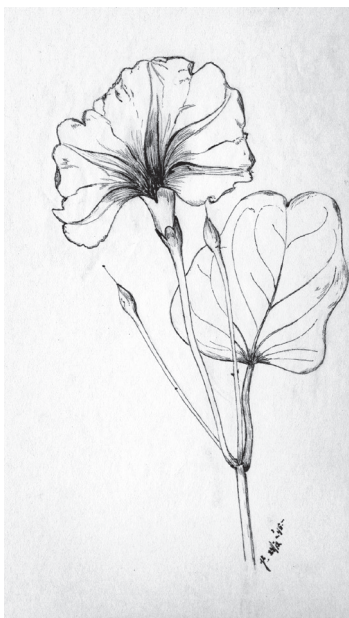
De oorlog is voorbij 200

De voorwerkers aan het werk 203

De Lunga Point 208

DEEL III
DE NAOORLOGSE TIJD TOT 1948 211

- Verblijf in Manilla 213
Terug in Nederlands-Indië 223
De Chaos 234
Hoofdwacht 249
In het pension van de familie Frijlingh 252
Wat je graag wilt hebben, krijg je niet 257
Leiden, najaar 1954 258
Het verdere leven van Ton Verstraaten 261

Hibiscus.

Arnhem 1966

Even was ik van plan mijn pas te versnellen, zodat ik hem kon inhalen. Maar wat had het voor zin. Het was meer dan twintig jaren geleden. Voor mij op de Jansbuitensingel liep Magie, of beter gezegd Gerrit Magendans, die ik met nog een andere kameraad vanaf het laadstation onder in de mijn naar boven tot het treintje had gesjouwd. Ik kon zien dat Gerrit een prothese had gekregen. Het lopen met behulp van een stok ging hem niet slecht af.

Wat er precies de oorzaak van was dat ons ploegje de volle steenkoolwagentjes op de zoveelste katta (verdieping) moest duwen, terwijl dit werk anders door de locomotiefjes gedaan werd, was me ontschoten. Maar dat duwen was niet gemakkelijk geweest. Magie, twee anderen en ik duwden uit alle macht de voorste wagen, kort achter ons volgde een tweede, door vier anderen opgeduwd. Omdat de spoorrail wat omhoog liep, stakte onze snelheid, en toen gebeurde het. Het tweede wagentje haalde het onze in. Het geschreeuw – ‘Opzij!’, ‘Kijk uit!’ – kwam voor Gerrit te laat. Met een klap botsten de wagentjes op elkaar. Tussen de bumpers zat het been van Gerrit bekneld. Ik had hem niet horen schreeuwen van de pijn. Misschien had hij ook helemaal niet geschreeuwd.

Twee mannen werden aangewezen om de ongelukkige zo snel mogelijk naar boven te brengen. Kees en ik. Misschien omdat we de grootste van de groep waren en de Jap er ten onrechte van uitging dat wij dan ook de sterkste zouden zijn. Magie hing halfversuft op onze smalle ruggen. Af en toe stootte hij een kreunend geluid uit.

Vanwege het gewicht moesten we om de haverklap wisselen. Heel langzaam ging het kleine groepje, onder begeleiding van een opzichter, de uitgesleten traptreden naar boven. Langs het perron stond de trein te wachten. Met moeite tilden wij de gewonde op een van de houten banken in de kleine ruimte. Toen we eenmaal boven en uit de mijn

waren, werd Gerrit op een tweewielig karretje gelegd en gingen we zo snel als maar mogelijk was richting kamp.

Magie moet versuft van pijn zijn geweest toen wij hem bij het ziekenhuis afleverden.

Onze dokter stelde vast dat de knie was verbrijzeld en dat ook een deel van het dijbeen onherstelbaar was vernield. De dokter had misschien nog gehoopt op herstel, maar dat gebeurde niet. Het vlees boven de knie begon rottingsverschijnselen te vertonen. Het been zou moeten worden geamputeerd tot ver boven de knie. Dit gebeurde door onze dokter met assistentie van de Engelse arts, in het hospitaal dat aan de mijn verbonden was. De operatie slaagde, maar er was zoveel van het been weggenomen dat het later lastig werd er een goed passende prothese voor te vinden.

Het was opmerkelijk hoe snel Magie na de operatie opknapte en hoe hij zich op een gegeven moment met opgeslagen vastgespelde broekspijp, zwaar leunend op een stevige kruk, door het kamp bewoog. Als etenuitdeler in de keuken en voornamelijk als soepopschepper kon Magie zeker zijn van zijn Japanse toekomst, evenals van het genot van voldoende eten. Doordat hij naar verhouding weinig lichaamsbeweging had, bloeide hij al snel op tot een forse en dikke figuur. Nu hij vast werk in de keuken had, verhuisde hij met zijn karige spullen naar de barak waar het bovengrondse personeel was gelegerd.

Al toen ik hem eens in het ziekenzaaltje had opgezocht, had hij me gezegd: ‘Wanneer ik er de gelegenheid toe krijg, zal ik zorgen dat je wat extra eten krijgt. Per slot van rekening waren we slabies en heb je geholpen mij uit de mijn te dragen.’ Ik rekende nergens op. Hoe dikwijls waren er niet beloften gedaan, waarvan je nooit meer iets hoorde? Maar warempel. Toen ons pad zich in het kamp kruiste, zei Magie: ‘Toni, kom vanavond achter de keuken, nadat ieder zijn beurt heeft gehad. Dan zorg ik voor een extra rantsoen.’ Dat ging enkele dagen goed. De extra kop dikke soep en extra kom rijst gingen er uitstekend in.

Tot de avond dat Gerrit zei: ‘Het kan niet meer, de anderen hebben er aanmerkingen op gemaakt. Hoe graag ik het zou willen, ik krijg er de grootste narigheid mee.’ Dat was het einde van het extra. Het was me duidelijk. Ze konden nu eenmaal niet de een voortrekken voor de ander. Maar beroerd was het wel.

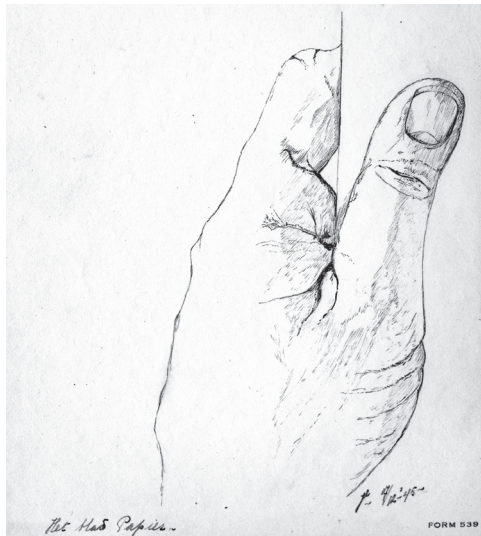
Toch kreeg ik nog een kans en ook ditmaal was Gerrit de goede boodschapper. Op een avond zocht ik hem op in de barak en wenkte hem naar buiten.

‘De jongen die altijd de tafel van de Jap afruimt, is ziek geworden. Als je wilt, kun je zolang dat baantje waarnemen’, zei Gerrit, ‘Zo en zo laat moet je dan bij de Japanse eetzaal zijn.’

Ik nam het met beide handen aan. Twee avonden ging het goed. Bij het afruimen schoof ik de beste restjes op een van de borden en droeg dan de spullen het zaaltje uit. Bij het donkere berghek schrokte ik als een idioot die lekkere brokken naar binnen. Er was nogal wat vis en vlees bij en het smaakte me overheerlijk.

Toen, die avond, midden in het heerlijke maal, een harde klap in mijn rug. Een van de soldaten van de wacht had me gesnapt. Ik moest in de houding staan en mijn kampnummer noemen (san djoe nana ban). En na een harde klap op mijn kop kon ik, na een buiging, gaan.

Toen ik enkele dagen later in de barak kwam, nadat ik me had opgefrist in het badhuis, werd mijn nummer afgeroepen: ‘San djoe nana ban, melden bij de wacht.’ De schrik sloeg me in de benen. Ik voelde me moe en lamlendig en vroeg me af of ik als een hond in het hok naast

Het blad papier.

de wacht zou worden gestopt. Een hondenhok, waarin je niet rechtop kon staan en moest kruipen. Via de wacht kwam ik in de kamer van de kampcommandant, die me in zijn moeizame Engels een schrobbering gaf, en op wie ik blijkbaar zo'n zielige indruk maakte dat het daarbij bleef. Achteraf was dat dus enorm meegevallen.

Enkele tientallen meters voor me liep Magie. Moeizaam, dat wel. Het had geen enkele zin hem in te halen en een gesprek over herinneringen te beginnen. De kamptijd lag al zo lang achter ons, en onze wegen waren zonder twijfel heel ver uiteengelopen.

Verzoeken dit Epos te bewaren! Eilandenrijk in oorlog of te wel de droevige geschiedenis van een Landsverdediger

Zo begint het verslag van onze vader, Ton Verstraaten, over zijn oorlogsbelevissen in Nederlands Indië en Japan.

Hij ging indertijd naar Indië om te werken en moest opkomen als militair in het KNIL toen daar de Tweede Wereldoorlog uitbrak. Hij werd Japans krijgsgevangene na de capitulatie en belandde na de nodige omzwervingen in een Japanse kolenmijn, waar hij onder extreem zware omstandigheden tot het eind van de oorlog in augustus 1945 werkte. Na de oorlog werd hij door de Amerikanen naar de Filipijnen gebracht, waarna hij eind 1945 terugkeerde in Indonesië. Hij bleef daar dienstplichtig militair en kreeg in december 1947 eervol ontslag. In januari 1948 zette hij weer voet op Nederlandse bodem.

Tijdens een deel van deze tien indrukwekkende jaren in de Oost schreef hij zijn ervaringen op velletjes briefpapier, maakte hij tekeningen in zijn schetsboek en noteerde veel in de marges van een boekje getiteld *Jezus van Nazareth*. Een deel van het geschreven verslag verscheurde hij echter weer na zijn bevrijding, uit angst voor ontdekking door de Japanners. Hij had er al snel veel spijt van. Het resterende verslag en de aantekeningen die hij later toch weer maakte, werden in de jaren zeventig door hem uitgebreid met getypte verslagen over de tijd voor de oorlog en de periode erna.

Leiden, 1937

In een koffer in een kast van zijn toenmalige woning troffen wij, zijn zonen, het getypte en geschreven verslag aan, samen met de aantekeningen over de Tweede Wereldoorlog, Engelse bijbels, een metaalen KNIL-plaatje in een doosje, een, naar later bleek, gestolen stempeltje van een Japanse bewaarder, het schetsboek vol prachtige tekeningen en het boekje. Het boekje was in de marges aan beide zijden beschreven met aantekeningen over de oorlog, recepten, titels van boeken, namen van schrijvers, beschrijvingen van artikelen die zijn toenmalige werkgever in Indië, de Borsumij, verhandelde, en datums van gebeurtenissen in de kampen.

We wisten als kind al dat vader in een Japanse mijn had moeten werken, maar erover spreken, evenals over alles wat met de oorlog te maken had, was thuis een taboe. De tv ging uit als 'de oorlog' ter sprake kwam en we moesten altijd voorkomen dat deuren dichtsloegen, omdat dat hem herinnerde aan het feit dat de Japanners dat ook hadden gedaan. Gebeurde dat per ongeluk toch, dan wisten en voelden we dat het onze vader door merg en been ging.

Vader ging na terugkeer in Nederland op in zijn werk als pensioendeskundige bij een verzekeringsmaatschappij. Hij zette zich meer dan 100 procent in. Het werk leek zijn afleiding, een manier om de narig-

heid die hij had meegemaakt te vergeten. Narigheid die hij ons kinderen waarschijnlijk wilde besparen door er niet over te praten. Toch had dit stilzwijgen ook iets heel spannends voor ons als kinderen, iets mysterieus. Onze vriendjes hadden geen vader die een oorlogsavontuur had meegemaakt! We waren heel erg trots op hem.

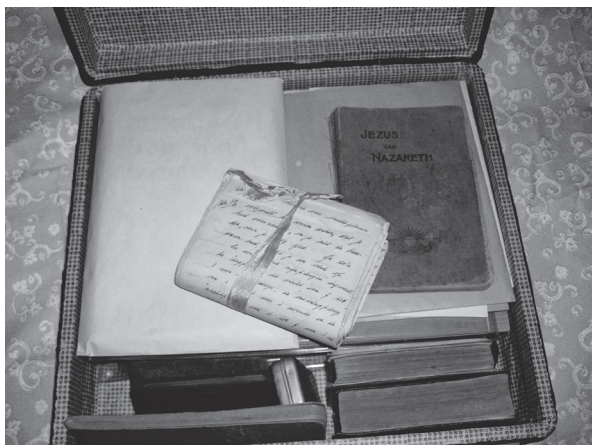
Hij was over het algemeen een zwijgzame man, die duidelijk veel had meegemaakt. Hij uitte zijn gevoelens niet, maar verbloemde deze door humoristisch te zijn. Zijn kracht uitte zich ook in een positieve kijk op het leven. Hij las veel, had een brede algemene ontwikkeling, hield van klassieke muziek en kon prachtig tekenen. Na zijn pensioen vertelde hij wel meer over zijn oorlogservaringen, maar ‘het grote verhaal’ werd nooit verteld.

Waarom schreef Ton tijdens zijn verblijf in de Oost? We weten het eigenlijk niet echt. Vader sprak er niet over... We denken dat het zijn manier was om grip op de werkelijkheid te houden en er tegelijkertijd aan te ontsnappen. Misschien ook sloot het in zijn beleving aan bij al het geschrevene dat hij voortdurend tot zich probeerde te nemen. Over de dingen die hij gezien had en de verschrikkingen die hij meegemaakt, schreef hij op een enigszins afstandelijke wijze, wijdde er soms maar een enkele regel of korte passage aan. Veel was waarschijnlijk te erg om in woorden uit te drukken.

Vader heeft ons gevraagd het verslag na zijn dood te geven aan Bronbeek, het tehuis voor bejaarde militairen in Arnhem. Wij, zijn zoons Jan en Peter, wilden dit egodocument, vol blijken van humor, moed, doorzettingsvermogen en relativeringkunst, ook in boekvorm uitbrengen als een eerbetoon aan onze vader. We hebben het verslag overgetypt en de tekeningen ertussen gevoegd. Kaarten hebben we voor de duidelijkheid toegevoegd. De oorspronkelijke stijl hebben we gehandhaafd. Ter wille van de leesbaarheid werd onder andere de interpunctie bijgesteld en hebben we sommige woorden en plaatsnamen verklaard.

Wie was Ton Verstraaten?

Ton (Anthonie) Verstraaten werd geboren in Leiden op 1 december 1917. Hij was de oudste zoon van Jan en Gerrigjen Verstraaten en had een broer, Carel.

De koffer met 'oorlogsmateriaal'.

Hij had een gelukkige jeugd en doorliep met goed gevolg de HBS. Nadat hij vijf maanden in Leiden zijn dienstplicht had vervuld, ging hij op zoek naar een baan. Door de economische crisis was er veel werkloosheid en waren er weinig banen in het Nederland van de jaren dertig van de twintigste eeuw.

Ton had korte tijd in Koudekerk aan de Rijn een administratieve baan. Vader Verstraaten, die samen met zijn broer een Stoffeerders en Behangerszaak had in Leiden, betaalde voor Ton maandelijks geld om hem in dienst te houden en hem zodoende de administratie te laten leren.

Ton besloot dat hij niet langer zijn hand wilde ophouden bij zijn ouders. In juli 1937 vond hij een baan bij de Borsumij in Den Haag. De Borneo-Sumatra maatschappij was een in- en verkoopmaatschappij van diverse artikelen en had de vertegenwoordiging van een aantal Nederlandse bedrijven in Nederlands-Indië. Ton kreeg een half jaar lang een opleiding bij het hoofdkantoor van de Borsumij in Den Haag en zou uitgezonden worden naar Nederlands-Indië. In januari 1938 ging de toen net twintigjarige Ton met de *Indrapoera*, een schip van de Rotterdamsche Lloyd, naar het verre Indië. Het begin van een verblijf van tien jaar in het Verre Oosten!